

Sartryň öýi nämüçin bombalandy?

Category: Filosofiýa, Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 январа, 2025

Sartryň öýi nämüçin bombalandy? SARTRYŇ ÖÝI NÄMÜÇIN BOMBALANDY?

Sartr kyn wagtlarda hakykaty aýtmagy başaran namysjaň intelligentdi. Elbetde, namysjaň ýaşamagyňam çekmeli güzaby bardy. Onuň öýi bombalandy, «watan dönükliginde» aýyplandy, dürli kemsidilmelere sezewar boldy.

[Žan-Pol Sartr / Fotosurat: Wikipedia](#)

Fransuz edebiýatynyň we filosofiýasynyň görnükli wekillerinden Žan-Pol Sartryň Pariždäki öýi atalygyndan miras galyppy.

Bonapart köçesiniň dik garşysynda ýerleşen kiçijik jaýdaky 42-nji belgili kwartira çepçi intelligentleriň iň köp üýşýän gelim-gidimli ýerleriniň biridi.

Başyny Sartryň çekýän birnäçe belli žurnal şu kwartirada dünýä inipdi.

Žan-Pol Sartr Simona de Bowuar bilen birlikde

Bu öýe gelip-gidýänlerden Simona de Bowuar bärde belli bir wagta çenli bolupdy. Raýmon Aron, Moris Merlo-Ponti, Alber Kamýu hem bu öýe gelip-gidenleriň biridi.

1962-nji ýylda Sartryň bu öýi bombalandy.

Aslynda muňa Sartryň özem, başgalaram geň galmady. Çünki bu teraktdan birnäçe gün öň fransuz nasionalistleri «Fransuz Alžiri» sloganlary bilen bu öýi her minutda diýen ýaly awtoulag signallaryny berip bimaza edipdi.

Sartryň öýüniň nämüçin bombalanandygyna düşünmek üçin lentany biraz yza saramaly bolýar.

Sartruyň öýüniň bombalanmagy

• **Sartr: «Biziň hemmämiz ganhor!»**

Ikinji jahan uruşyndan soň Fransiýa sebitdäki koloniýalaryny ýeke-ýekeden elinden giderip başlapdy.

Ellinji ýyllarda Alžirde garaşsyzlyk ugrundaky göreş başlanda fransuz nasionalistleri şobada herekete geçip, Alžiriň fransuzlaryň ýeridigini öňe sürdüler.

Sosialist ýolbaşçy Fransua Mitteran hasam öte geçip: «Alžir – Fransiýa diýmekdir we Fransiýa öz ýurdunda özünden başga häkimiýeti ykrar edip bilmez» diýse, premýer-ministr Pýer Mendes Mejlisde şeýle diýipdi:

– *Alžir welaýatlary Fransiýa Respublikasynyň bir bölegidir. Uzak wagtlap Fransiýanyň düzüminde bolup geldi we üýtgeşsiz ýagdaýda şeýleligine galmalydyr. Olar bilen ata watanymyz Fransiýanyň arasynda haýsydyr bir bölünişigiň bolmagyny pikirem etmäh.*

Fransiýa gös-göni alžirlilere duýduryş berýärdi we beriljek islendik gaýtawuly ganly görnüşde basyp ýatyryljakdygyny nygtaýardy.

Ahyrynda 1955-nji ýylda ýüze çykan «Filippewill wakasy» bilen millionlarça alžirliniň ölmegine getiren wakalar başlapdy.

Sartr bu uruş başlan pursatyndan başlap hakyky intellektuallygyny etdi-de, alžirlileriň tarapyny tutdy.

Köp kişi bolsa Sartry Frans Fanonyň «Ýer ýüzüniň lagnatkerdeleri» eserine ýazan sözbaşysy bilen tanaýardy, diňe şol sözbaşynyň özem azyndan ady agzalan kitapçarak gymmatlydyr.

Belki-de, Günbatar dünýäsiniň şol döwürde ýaşan iň beýik akyldary bolan Sartr Fanonyň hakykatlaryny ak adamyň ýüzüne nädip basýandygyny aýdyp berýärdi.

Sartr Fanonyň agressiýasynyň aňyrsyndaky meýilnamany düşündirende azyndan awtoryň özi ýaly radikal kesgitlemeleri beripdi:

«Bir ýewropalyny öldürmek – bir okda iki towşan urmak, bir gezekde ezyäni bilen ezilyäni ýok etmekdir: yzda bir-ä öli, birem azat adam galar – diri galan adam ilkinji gezek aýagynyň aşagynda öz ýurdunyň topragynyň bardygyny duýar».

Sartryň bu kesgitlemesi nasionalizmiň ýetjek derejesine ýeten fransuz jemgyýetinde uly gowur turzupdy.

Sartr özüne garşy gönükdirilen tankytlara bolsa gaty gödek dilde jogap beripdi:

«Agressiýa garşy çykýanlaryň sypaty ne ajaýyp: ne gurban, ne ezyetkär... Ses berýän hökümetiňiz we doganlarymyzyň gulluk edýän goşuny gypynç etmezden we hiç hili wyždan azaby duýmazdan genosid edip ýörkä, siz gurban däl bolsaňyz, onda hökman ezyetkärsiňiz... passiwligiňiz sizi ezijileriň hataryna goýmakdan başga maksada hyzmat etmez».

Fanon we Sartr

Ol kolonizatoryň absolýut erbetliginiň üstünde berk tankydy bellikleri etmekdenem çekinenokdy.

Kitabyň sözbaşysyna ýazan käbir bellikleri fransuzlaryň ganyny depesine urdurjak jynsdandy.

Sartr sözüne Günbataryň koloniallaşdyrmak prosesindäki assimilizasiýa syýasatyny tankyt edip başlaýardy:

«Ýewropaly elita ýerlilerden elita gatlak döretmäge girişdi. Olar ýaşlaryň arasyndan saýlanyp alynýardy, olaryň maňlaýyna gyzgyn demirler bilen Günbatar medeniýetiniň tagmalary basylýardy. Agyzlaryna gaba, pöwhe, ýalp-ýulp, içi boş sözler gysdyrylýardy».

Ol fransuzlaryň ikiýüzlüligini we nägileligini gullary saýýan kolonial halklarynyň erk-ygtyýarynyň garşysynda nähili gazaba münüşlerini şeýle beýan edýärdi:

«Näme! Öz başlaryna gürlemäge başladylarmy? Öz elimiz bilen nämeleri döreden ekenik, seretseñizläň!»

Sartr fransuz jemgyýetiniň wakalary zorluk bilen basyp ýatyrma teklibine şeýle diýipdi:

«Kolonializmiň bilýän ýeke-täk zady bar – zorluk, agressiýa. Ýerlileriň bolsa ýeke-täk çykalgasy – ýa gulçulyk ýa agalyk etmek. Siz bu kitaby okanyňyzda-okamanyňyzda Fanona näme peýda? Bu kitap onuň doganlary üçin biziň gullaşdyrylan hilegärliklerimizi paş edýär, ätiýaçda başga hilegärliklerimiziň galmandygyna ynanýaryn».

JEAN PAUL SARTRE

HEPİMİZ KATİLİZ

Sömürgecilik Bir Sistemdir

DÜŞÜNCE DİZİSİ

kitapcy.ru

Onuň bu inçe mesele boýunça ýazan ýene bir eseri bardy: «Biziň hemmämiz ganhor!»

Sartr Alžiriň Fransiýa degişli ýerdigini öňe süren prezidentiň agdyraln harby döwlet agdarylyşygyna synanyşygyň bolup geçen fransuz jemgyýetinde ilkinji nobatda berk kolonial kesgitlemesini berýär we ähli meseläni birküç sany üýtgeşme bilen çözüp biljegini pikir edýän çemeleşmäni şeýle ýaňsylaýardy:

«Siziň «täze kolonialistik aladawaç» diýip boljak zada garşy oýanmagyňyzy isleýärin. Täze kolonizatorlar gowy kolonizatorlaryň we has erbet kolonizatorlaryň bardygyny pikir edýär. Erbet kolonizatorlaryň eden jenaýatlary sebäpli koloniýalaryň ýagdaýy erbetleşipdir.

Aldawaç şundady: sizi alyp Alžire aýlaýarlar, halkyň içindäki gorkunç sepilligi meýletin görkezýärler, erbet

kolonizatorlaryň musulmanlary nädip kemsidişlerini gürrüň berýärler we şeýle diýýärler:

Şol sebäpli-de iň gowy alžirliler ýaraga ýapyşdylar, olar mundan artyk çydap bilenokdylar.

Eger ukyp-başarnyk ýerbe-ýer edilen bolsa şu ynanç bilen gaýdyp gellersiňiz:

Alžir problemasy ilkinji nobatda ykdysady problemadyr. Oýlanyşykly reformalar bilen dokuz million adamy eklemeli bolýarys.

Alžir problemasy ikinji nobatda sosial problemadyr: lukmanlaryň sany we derman serişdeleriniň mukdary artdyrylmalydyr.

Alžir problemasy ahyrynda psihologiki problemadyr: Ezýet gören, güzerany pes, okap-ýazyp bilmeýän alžirli hojaýynlarynyň ýanynda kemsinme duýgusyny başdan geçirýändir. Eger bu üç faktora seredilse, kemsinme duýgusyny gowşadyp bolar: Ýeterlik iýmiti we gowy işi bolsa, okap-ýazmagy bilse pes derejeli adam bolmakdan utanmaga mejbur bolmaz we bizem öňki fransuz-arap dostlugyna täzedan gowuşarys.

Gowy kolonizatorlaryň, birem beýlekileriň, ýagny erbet kolonizatorlaryň bardygy dogry däldir. Diňe kolonizatorlar bar. Bolany! Eger şuna düşünsek, alžirlileriň bu ykdysady, sosial, syýasy sistema garşy nämüçin ilki syýasy göreş başlandyklaryny we hem-ä olaryň azatlyga gowuşmagynyň, hemem Fransiýanyň azatlyga gowuşmagynyň nämüçin diňe kolonializmiň ýykylmagyndan soň döräp biljekdigine düşüneris».

Alžiriñ Milli Azat-edijilik uruşy

Ahyrsoñunda Sartr öldüriji zarbany urýar. Ol fransuzlaryň ösen medeniýetiniň ekspluatatirlenýän alžirlilere ullakan haýyr-yhsandygy hakdaky pikire gözünü gyrpman hüjüm edipdir.

Fransuzlary ösen aň-düşünjeli, garaşsyzlyk ugrundaky göreşýänleri bolsa yzagalak nadanlar edip görkezýän fransuz reaksionerleriniň ýüzüne görnüp duran hakykatlary bazyrdadyp basypdyr.

Ol fransuzlaryň alžirlileriň diline çenli iň mährem çäklerini biperwaýlyk bilen depgiländiklerini aýdýar:

«Şanly medeniýetimiz barada aýdanda, alžirlileriň bu medeniýeti edinmek üçin aýratyn islegleriniň bardygyny-yokdugyny bilýärsiňizmi? Biziň öz medeniýetimizi olaryň boýnuna zor bilen dakandygymyzy bilmeýän ýog-a.

XIX asyryň başlaryna çenli hereket eden kanun bilen garaýagyz gullara okap-ýazmagy öwretmegi jezalandyrmak haýbaty bilen gadagan eden kanuna eýe ABŞ-nyň günorta ştatlary ýaly bihaýalyk bilen hereket edýändigimizi aýdasym gelyär. Emma soňky analizde «musulman doganlarymyzy» okap-ýazyp bilmeýän halka öwürmegi ýene-de başardy.

Alžirde ilatyň 80%-i häzirem okap-ýazyp bilmeýär. Eger olara diňe biziň dilimizi ulanmagy gadagan eden bolsak, dogry düşünse bolardy. Emma koloniallaşdyrylan halkyň taryhy öwrenmeginiň önüni almak kolonial režimde öňden gelyän üýtewsiz däpdir: Ýewropada döwlet talaplary dil birligine esaslanýandygy üçin musulmanlaryň öz dillerine gürlemegi gadagan edilipdi.

1830-njy ýyldan bäri Alžirde arap dili daşary ýurt dili ýaly görülyär. Arap dilinde şindizem gürlenýär, emma gepleşikden dilinden has beter örän gizlin ýazuw diline meňzeýär. Hemmesi şu: Araplaryň birleşmeginiň önüni almak üçin fransuz hökümeti dillerine el urdy».

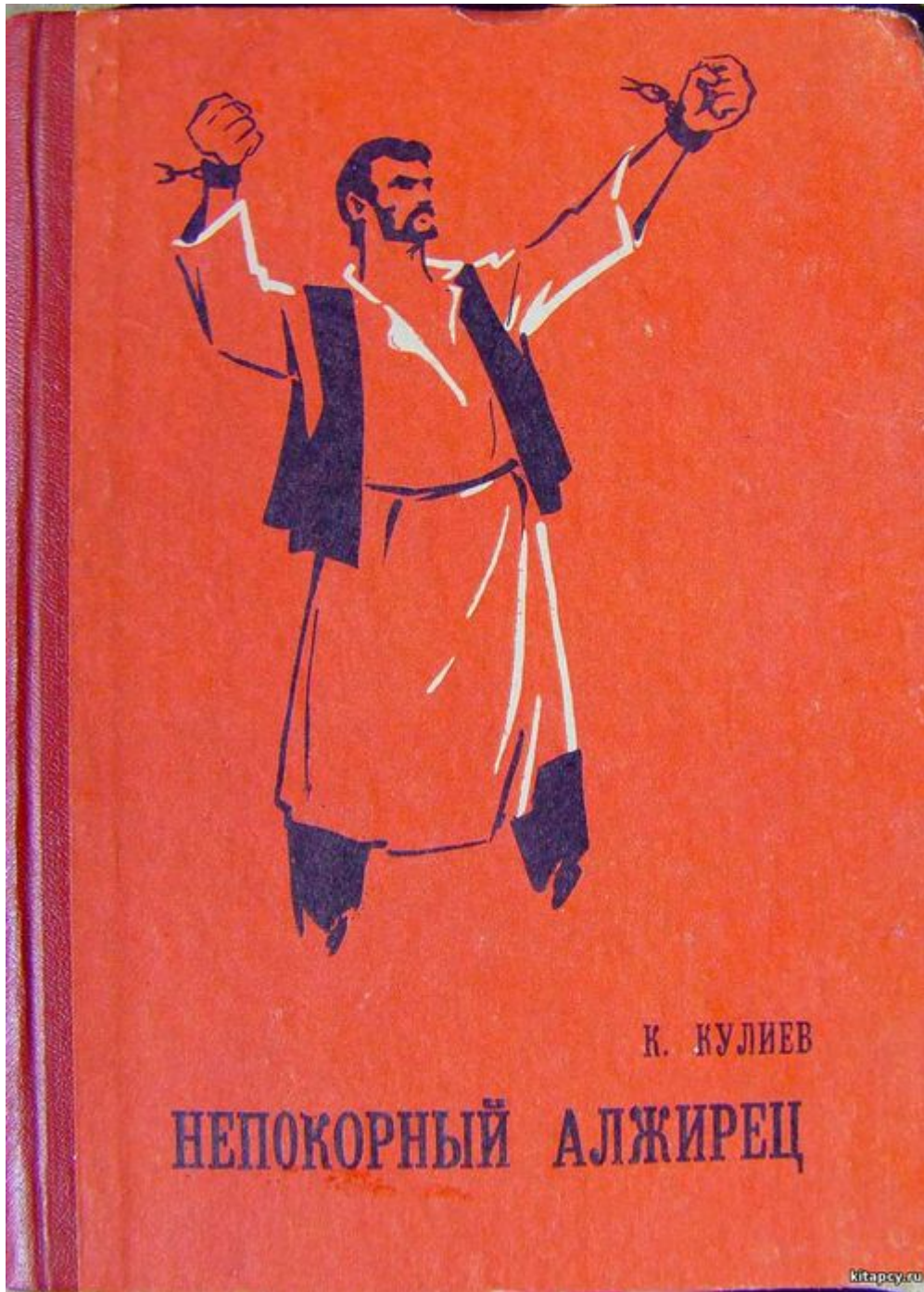
Sartr häzir Gazadaky wakalarda-da görnetin görnüp duran «Günbatar ikiýüzliligini» şu setirler bilen suratlandyrýar:

«Ezýet berilen çaganyň dady-perýatlaryny ini düýrükmän diňläp biljek derejede düýpsüz batgalyga batamzok. Bu dady-perýatlar bir gezek, diňe bir gezek gulagymyza gelip ýeten bolsady,

hemme zat şolar ýaly aňsatlaşardy, hemme zat nähili aňsat düzelerdi.

Bize ýagşylyk eden bolup, bu dady-perýatlary basyp ýatyrýarlar. Bizi ýabanylaşdyrýan zoňtarlyk däl, ýigrenç däl. Ýok, bizi içinde saklanýan emeli gapyllygymyz ýabanylaşdyrýar. Döwlet ýolbaşçylary asudalygymyzyň bozulmazlygy üçin bize bolan ýakynlyklaryny pikiriňi beýan edip bilme erkinliginiň aşagyny köwlemäge çenli alyp barýarlar: hakykat gizlenýär, ýada bulandyrylýar.

«Fellahlar» (arap daýhanlary) ýewropaly birini öldürse, uly gazetler bizi hiç zatdan zeper almadyk jesetleri görmekdenem saklamaýarlar. Emma bir arap hukukçysy sütem edýän fransuzlaryň garşysynda öz janyna kast etmekden başga alaç tapmadyk ýagdaýynda bolsa, bu hadysany bize ýüregimizi agyrtmajak bolup bary-ýogy üç setirde habar berýärler».

Sartr kyn wagtlarda hakykaty aýtmagy başaran namysjaň intelligentdi.

Elbetde, namysjaň ýaşamagyňam çekmeli güzaby bardy. Onuň öýi bombalandy, «watan dönükliginde» aýyplandy, dürli kemsidilmelere sezewar boldy.

Indi makalanyň adyndaky soragy gaýtdan bereliň: Ýogsa-da, «Sartryň öýi nämüçin bombalandy?»

Ýöne şuny nygtamak gerek: şol döwrüň jemgyýetçilik gowury we fransuz nasionalizminiň garşysynda Sartryň duran pozisiýasy göz önüne tutulanda, ol öýüň bombalanman galmagy geň bolardy.

Mehmet MAZLUM ÇELIK

@MMazlumcel

celikmehmedmazlum@gmail.com

Duşenbe, 04.03.2024 ý. Taryhy makalalar